

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**SENIOR CERTIFICATE/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE**

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2020

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 70

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na 10 wa tipheji.

XIYENGE XA A: NOVHELE

NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana

XIVUTISO XA 1: XIKAMBELANTWISISO

- 1.1 Rice a a onhile Khanyisa wa ka Ridonga leswi hlundzukiseke Ntekele tata wa yena, hikuva a a vula leswaku va ka Ridonga i swisiwana leswi a swi n'wi chicha xiyimo.√√ (2)
- 1.2 N'wa-Xithhelana a a holoveriwa hi Ntekele emahlweni ka vana va yena naswona a a nga n'wi yingiseli loko a n'wi tsundzuxa.√√ (2)
- 1.3 huma u famba u ya lava ko tshama ka wena./C.√ (1)
- 1.4 A a chava leswaku a nga tekela mintirho leyo biha ya kokwa wa yena Ntekele loyi vito ra yena a a ri William.√√ (2)
- 1.5 A a dume hi ku va na mabindzu ya mabazi no fuma eRixongile.√√ (2)
- 1.6 A a vula leswaku u hundzukile xihlekiso eRixongile naswona a ta va byela yini vanhu leswi yena se a hluphekile.√√ (2)
- 1.7 Mpfuleni a a hlundzukile naswona a a karhele ku tsakisa tata wa yena, yena a nga tsakangi. √√ (2)
- 1.8 A a tsandzeka ku rivalela/a a nga rhandzi swisiwana, leswi swi nga fambelaniki na Vukreste.√√ (2)
- 1.9 A swi nga fanelangi hikuva Rice a a kurile ku va a tihlawulela naswona a a ri na vutihlamuleri ehenhla ka vutomi bya yena. √√ (2)
- 1.10 I ya ku hiseriwa mabazi√ na ku va a heleriwile hi mali.√ (2)
- 1.11 Hi Lefty.√ (1)
- 1.12 A a kanakana na ku ka a nga tshembi leswaku mali ya vun'anga yi nga pfuxa bindzu.√√ (2)
- 1.13 I xa ku va Ntekele a ri Mukreste wo nyenya vuhedeni kambe a lava ku tlhela a pfuniwa hi Muzayiwe wa n'anga.√√ (2)
- 1.14 A nga ha ri na nchumu/Rifumo ra yena a ri herile hinkwaro √√ (2)
- 1.15 Ku va Ntekele a pfuxeriwa bindzu Manayila a a fanele ku pfumela ku tekiwa hi Muzayiwe.√√ (2)
- 1.16 A a ringeta ku n'wi kucetela leswaku a pfumela ku tekiwa hi Muzayiwe. √√ (2)

- 1.17 Vunghana bya Ntekele na Muzayiwe a byi bihile hikuva loko Muzayiwe a fanele ku pfuna Ntekele u lava ku nyikiwa nsati hi Ntekele ku nga n'wana wa yena Manayila. ✓✓ (2)
- 1.18 U vula marito lawa enkosini wa Rice na N'wa-Xithelana naswona Mpfuleni a fambile a ya tshama na Lefty endzhaku ka loko Ntekele a n'wi bile, leswi vulaka leswaku ndyangu wa Ntekele hi loko se wu herile. ✓✓✓ (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU

BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele

XIVUTISO XA 2

- 2.1 Ekaya ka n'anga Mavundza. ✓ (1)
- 2.2 Hi le swikwengeni laha a va tirha swin'we kona. ✓✓ (2)
- 2.3 wo saseka a tlhela a yimeka./C. ✓ (1)
- 2.4 Mathebula a nga ri na ndhawu ya kahle eJoni. ✓ (1)
- 2.5 Makhanana a ri wansati wa dlakuta wo rhandza vavanuna vo tala hambileswi nuna wa yena a n'wi rhandza kasi N'wa-Rimbelule a ri wansati wo tikhoma hambileswi nuna a n'wi xanisa a a nga rhandzani na vavanuna van'wana. ✓✓ (2)
- 2.6 Ya fikisa mhaka ya leswaku na yena u rhandza Gezani swinene/U tshunxekile ku rhandzana na Gezani xa vona i ku yisa rirhandzu ra vona emahlweni. ✓✓ (2)
- 2.7 Ya hundzukile ntiyiso hikuva Gezani u vile a lova hi ku cheleriwa xiganama ebyaleni hi Mavundza. ✓✓ (2)
- 2.8 I ku kombisa vubihi lebyi nga kona loko vavasati va hanya vutomi bya vudlakuta va ri evukatini. ✓✓ (2)
- 2.9 Mukamberiwa u ta nyika xitsundzuxo xa yena. Xik.: Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a nga toloveli ku vula marito lawa eka nuna wo ka a nga ri wa yena hikuva u kona nuna wa yena loyi a fanele a kongomisa marito lawa eka yena naswona a swi kombi nhlonipho eka nuna wa yena Mathebula. ✓✓ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twakalaka.) (2)
- 2.10 Ku na ku yelana hikuva vito ra tsalwa i Byokota Madlayisani kasi na le ka tsalwa ku na vavanuna lava vutomi bya vona byi dlayisiwaka hi ku rhandzana na Makhanana. ✓✓ (2)
- 2.11 A va ri emutini wa vona/ekaya ka Mathebula na Makhanana. ✓ (1)
- 2.12 U vula leswaku u tiyiserile a miyela loko a twa ta vugangu bya nsati wa yena, se u karhele. ✓✓ (2)
- 2.13 I ntiyiso Makhanana a nga ali loko vavanuna va n'wi gangisa, a a rhandzana na Gezani na Mavundza, a tlhela a va na nuna. ✓✓✓ (3)
- 2.14 I Makhanana hikuva madzolongwa hinkwawo ma humelela hikokwalaho ka yena. U rhandzana na Mavundza na Gezani a ri na nuna/Mavundza hikuva a cherile xiganama ebyalweni a nyika Gezani a tlhela a lumbeta Mathebula hi rifu ra Gezani. ✓✓ (2)

- 2.15 U dlayiwile hi ku nwa byalwa lebyi a byi cheriwile xiganama a byi nyikiwile hi Mavundza. √√ (2)
- 2.16 U tekile timhaka leti a byeriweke tona hi N'wa-Rimbelule a tlhela a rhumela vavanuna va yena ku ya lavisisa mhaka leyi a nga si teka xiboho.√√ (2)
- 2.17 Vito Exiya-u-nga-vuyi i rivitinkatsano leri vulaka leswaku loko u ya eka ndhawu ya kona a wa ha vuyi. Eka tsalwa ri hlamusela leswaku loko munhu a ahluleriwa ku ya kona u namba a swi tiva leswaku vutomi bya yena byi herile/u ya eku dlayiweni. √√ (2)
- 2.18 Huku√ na byalwa.√ (2)
- 2.19 Mukamberiwa u ta nyika leswi a ta swi endla. Xik.: A ndzi ta n'wi ttherisela eka vona a ya layiwa hikuva u tikomba a nga ri na nawu.√√ (2)
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twalaka.)

XIVUTISO XA 3

- 3.1 I ta ku hakelela Piet na Vukosi rhente leyi a va yi kolota ya tin'hweti tinharhu √√ (2)
- 3.2 A a ti fanele ti ya endliwa laha a ku tshama Vukosi na Piet/eKremetart.√ (1)
- 3.3 A va hanyisana kahle hikuva va bula kahle handle ko holova na ku kota ku lombana mali. √ (1)
- 3.4 Hikuva vatswari va Vukosi a va nga si yisa nandzu wa ku biha emirini ka Vukosi eka va Piet.√√ (2)
- 3.5 I swa matirhiselo ya yena ya mali ya phenxeni.√√ (2)
- 3.6 Loko u nyika na wena u ta nyikiwa/B. √ (1)
- 3.7 A a ri munhu loyi a tsakela ku rhula ku tlula timholovo hambu a swi vona leswaku swilo a swi tshamangi kahle.√√ (2)
- 3.8 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ya yena. Xik.: Munhu u fanele ku dyondza ku amukela switsundzuxo leswi a nyikiwaka swona hi lava a hanyaka na vona, ku fana na Ma'am Joyce loko a yingisile switsundzuxo swa Mzamani a ta va a tirhisile kahle mali ya yena. √√ (2)
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twalaka.)
- 3.9 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xik.: Ndzi titwa kahle hikuva Mzamani a a ri munhu wo rhandza ku landzelela no hlayisa mahanyelo ya xintu naswona a nga swi tsakeli leswaku Vukosi na Piet va tshama swin'we va nga si tekana.

KUMBE

A ndzi titwi kahle, hikuva eka nkarhi lowu hi hanyaka eka wona mahanyelo ya xintu a ya ha landzeleriwi naswona Mzamani a a fanele ku seketela Vukosi tanihi tata wa yena.√√√ (3)

- 3.10 A swi nga fanelangi hikuva Piet a nga si lovola Vukosi/A swi fanelangi ku va Ma'am Joyce a tata mikondzo evukatini bya n'wana, mukon'wana a nga ku tolovela ngopfu.√√ (2)
- 3.11 Vhakisa i hahani wa Piet.√ (1)
- 3.12 A ku ri ku ya seketela Vukosi loko a kuma n'wana. √√ (2)
- 3.13 Marie.√ (1)
- 3.14 U vula leswaku u yile hi yexe/hi xiviri handle ko rhumisa.√√ (2)
- 3.15 Vhakisa a holova na Ma'am Joyce kutani Xilavi a nghenelela.√ (1)
- 3.16 A a va nga tsundzuxani swa kahle, va rhambana va ya tshama eKremetart va tlhela va nwa byalwa emahlweni ka Piet.√√ (2)
- 3.17 Hi xintu va ka va Vukosi hi vona va sungulaka va vika nandzu wa vuyimani bya n'wana wa vona eka va ka vaPiet.√√ (2)
- 3.18 Vhakisa a a nga tsakisiwi hi leswi a swi humelela endlwini leyi a va ri eka yona swo va ku nwiwa mabyalwa hi Ma'am Joyce na Xilavi emahlweni ka Piet.√√ (2)
- 3.19 A hi swona, hikuva a a va tshama va pyopyiwile na ku holovisa Vhakisa hikokwalaho ko n'wi tekela ehansi.√√ (2)
- 3.20 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: A ndzi nga ta tsaka hikuva matikhomelo ya Ma'am Joyce a a ya nyumisa tanihi mutswari a nga hloniphi vanhu van'wana.√√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

XIVUTISO XA 4: XAMUGANGA – SJ Malungana na KA Khosa

4.1 NDLELA YA NYASUNE ' – KA Khosa

- 4.1.1 A va chavisiwa hi rivilo ra movha lowu a va wu khandziyile. √√ (2)
- 4.1.2 U te u hundza a pfluxela/vona nsati wa yena Manana Jacobs.√√ (2)
- 4.1.3 Ya le ka Malamulele.√ (1)
- 4.1.4 Ku tsutsumisa movha swinene./D. √ (1)
- 4.1.5 Ya komba ku i vanhu lava tinyungubuyisaka hi ndhavuko wa vona wa Xitsonga hi ku ambala swiambalo swa ndhavuko va ya edorobeni ra Pietersburg. √√ (2)
- 4.1.6 U tekele Jane movha wa yena a tlhela a khandziyisa Sharon na Laura movha a ku u va yisa ePietersburg kasi a nga va yisi kona. √√ (2)
- 4.1.7 Ya kombisa tinhanyi hikuva eku sunguleni a tikomba a ri munhu wa tintswalo a lava ku pfuna Laura na Sharon, kasi a nga lavi ku va yisa laha a va ya kona ePietersburg. √√ (2)
- 4.1.8 A va fanele va komberile ku chika loko va byeriwa leswaku movha wa ha hundza hi le Nkowankowa leswaku va nga peleriwi hi dyambu va ta hatla va ya fika.√√ (2)
- 4.1.9 A a va chava ku khomiwa hikuva Louis se a ri ku laviweni hi maphorisa hi mhaka ya vugevenga lebyi a byi endlile byo yiva movha wa Jane. √ (1)
- 4.1.10 Mutsari u swi kotile, hikuva u hi lemukisa ku papalata tilifiti ta vanhu vo ka hi nga va tivi leswaku hi nga weli ekhombiyeni ku fana na Laura na Sharon lava nga kombela lifiti eka Louis a tlhela a nga va yisi ePietersburg laha a va ya kona. √√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twalaka.) (2)

4.2 N'WANA WA VANHU – SJ Malungana

- 4.2.1 A huma entirhweni.√ (1)
- 4.2.2 A va ya hlamusela hi ta ku xanisiwa ka Khombani hi Mapula na Tahala le a va tshama kona na Mapula.√ (1)
- 4.2.3 Khombani a nga koti ku tirha mintirho ya xikolo hi mfanelo.√ (1)
- 4.2.4 rila hi ku vaviseka emoyeni./C.√ (1)

- 4.2.5 Nkoka wa kona i ku tshikelela ku xanisiwa ka Khombani hi timfanelo ta yena ta ximunhu hi Mapula na Tahala leswi vulaka leswaku ku xaniseka ka yena a ku ta hatla ku tekeriwa enhlokweni.√√ (2)
- 4.2.6 Vito ra Puresa ri vula ku tshikelela kumbe ku tiyisisa leswaku swilo swi endleka, tanihi vito ra yena u yimerile mhaka ya Khombani na Mapula ku kondza swiphiqo swa vona swi hela.√√ (2)
- 4.2.7 Mashamba.√ (1)
- 4.2.8 A va lava ku hlayisa Mapula tanihileswi a ri hava vatswari.√√ (2)
- 4.2.9 U kumile ntirho wo kukula exikolweni xa Raluombe. √√ (2)
- 4.2.10 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: Ndzi vona onge Mapula a tshikeleleka tanihileswi a ri hava vatswari na maxaka kutani a ringeta ku rivala maxangu ya yena.√√ (Amukela na yan'wana mavonelo lama ya twalaka.) (2)
- 4.2.11 A a nga tikhomanga kahle hikuva a a xanisa Khombani na Mapula a nga ri na mhaka na ku tikeriwa ka vona, naswona a a nga xiximi timfanelo ta vona.√√√ (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE D: VUTLHOKOVETSERI

XIVUTISO XA 5.1

5.1 U NGA HLEKI – KG Baloyi

- 5.1.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi munhu loyi a khomiweke hi vuvabyi byo ka byi nga holi. Mutsari u hi byela leswaku hi nga hleki hikuva mundzuku hi hina, nakona swi nga endleka hi hleka kasi na hina hi na byona. √√√ (3)
- 5.1.2 Miri luwa ni ntlhohe nkwee! √ (1)
- 5.1.3 Ku tshikelela mhaka ya leswi vanhu va n'wi endlaka swona swo n'wi venga na ku n'wi hleka hikokwalaho ka mavabyi ya yena. √√ (2)
- 5.1.4 Lunya swi vula mona kumbe nsele kutani mutlhokovetseri u fananisile vuvabyi lebyi na munhu loyi a nga na nsele hi ndlela leyi byi hetaka vutomi bya vanhu ha kona. √√ (2)
- 5.1.5 karhele/B. √ (1)
- 5.1.6 U vula leswaku vuvabyi lebyi loko byi kala byi ku nghena a byi tisi ku rhula/vuvabyi lebyi bya va kayakayisa. √√ (2)
- 5.1.7 Vuvabyi lebyi byi nghena byi tshama engatini ya munhu byi hetelela hi ku n'wi dlaya. √√ (2)
- 5.1.8 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ya yena. Xik.: Ndzi dyondzile leswaku loko munhu a vabya u fanele ku seketeriwa a ta titwa a amukeleka. √√ (2)
- 5.1.9 Mukamberiwa u ta nyika xitsundzuxo ya yena. Xik.: Leswaku a nga heli matimba a tihlayisi a landzelela swileriso swa madokodela, hikuva siku rin'wana va nga kuma murhi wa ku horisa vuvabyi lebyi. √√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twalaka.) (2)

5.2 EXIHLOBYENI – KG Baloyi

- 5.2.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi vana lava loko van'wana va ya exikolweni vona a va swi ba hi makatla. Loko se va vona lava nga dyondza va sungula ku tisola va ku loko a va lo ya exikolweni. √√√ (3)
- 5.2.2 Ku sihalala i nchumu lowu alaka ku endla leswi u lavaka ku endla swona hi wona. Xik.: Ku tsuvula xilo xi ala ku tsuvuleka. √ (1)
- 5.2.3 Mutlhokovetseri u hi paluxela leswaku lava va lolohaka va nga laveki ku ya exikolweni swi nge va pfuni nchumu hikuva va le ku tionheleni ka vumundzuku bya vona. √√ (2)

- 5.2.4 Mihoni. √ (1)
- 5.2.5 Mutlhokovetseri u vula leswaku va tlangile hi nkateko lowu a va ri na wona wo dyondza xikolo nkarhi wa ha pfumela. √√ (2)
- 5.2.6 Hi xivulavulelo lexi mutlhokovetseri u lava ku hi byela hi ndhawu leyi vanhu va kona va tshamaka va ri eku tirheni minkarhi hinkwayo. √√ (2)
- 5.2.7 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xik.: Ndzi titwa ndzi hlohloleka ku va ndzi hambana na vulolo ndzi tikarhata etidyondzweni ta mina ndzi ta kota ku humelela evuton'wini. √√ (Amukela na yan'wana mavonelo lama twalaka.) (2)
- 5.2.8 Hikuva xi na mintila ya khumemune/14. √√ (2)
- 5.2.9 Rito 'exihlobyeni' ri vula ndhawu leyi vanhu va kumaka kona mati yo tirhisa na ku timula torha, kasi eka xitlhokovetselo rito leri ri kongomisiwile eka xikolo laha vanhu va kumaka vutivi lebyi endlaka leswaku va dyondzeka va susa vusiwana hi ku kuma mintirho ya kahle. √√√ (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70